

УДК 821.161.2

Тетяна Качак

**ІНСТРУМЕНТИ КОНСТРУЮВАННЯ
АВТОБІОГРАФІЇ ДИТИНСТВА
(на матеріалі повісті «Потерчата» Володимира Рутківського)**

Вступ

Осмислення дитинства крізь призму власного досвіду й переживань, ретроспективний опис подій – ключові аспекти смислотворення автобіографічної, щоденникової, спогадової прози. Цей сегмент літератури відкриває біографічні факти з життя письменника, передає «дух» часу, презентує художню автобіографію дитинства і є своєрідним писемним егодокументом. Особливо цінними є авторські спогади-проживання минулих подій і дитячих емоцій, роздуми й оцінки тогочасної дійсності, ставлення до світу.

В українській прозі дискурс автобіографічних текстів про дитинство формують повісті «Моє слово» (1905) Василя Стефаника, «Казка мого життя» (1936 – 1941) Богдана Лепкого, «Зачарована Десна» (1956) Олександра Довженка, «Гуси-лебеді летять» (1964) і «Щедрий вечір» (1967) Михайла Стельмаха, «Климко» (1976) і «Вогник далеко в степу» (1978) Григора Тютюнника, «Потерчата» Володимира Рутківського (2013) та ін.

Аналіз та рецепція автобіографічної прози розширює уявлення біографічного, історико-культурного, літературознавчого характеру й сприяє осягненню психології творчості письменника, його внутрішнього «Я», особливостей формування світогляду і життєвих постулатів. «Спираючись на “писемні его документи, за допомогою дискурс-аналізу” можна виявити не лише суб’єктивне ставлення/враження/переживання людини, а й з’ясувати сутнісні ознаки конкретного індивідуального дитинства та закладені в ньому цілепокладання наступного життя, а також ключові для певної епохи матричні коди взаємостосунків світу дітей і світу дорослих» (Марченко, 2014: 104).

З точки зору літературознавства інтерпретація змісту автобіографічних творів цікава тоді, коли здійснена з урахуванням аналізу шляхів, способів, засобів конструювання смислу, творення тексту як компонента комунікаційного акту автора з універсальним адресатом. Адже процес комунікації є процесом смислотворення, який реалізує себе в «актуальному тепер» й водночас окреслює потенційні варіанти розгортання; процесом взаємообумовленого зв'язку інформації-повідомлення-розуміння (Luhmann, 1986).

Мета цієї статті – з'ясувати, які інструменти конструювання художньої автобіографії дитинства використав Володимир Рутківський у повісті-сповіді «Потерчата». Для досягнення мети зосередимося на розв'язанні таких завдань: 1) окреслити погляди й міркування вчених щодо специфіки комунікації в автобіографічних нарративах, зокрема художньої ретрансляції автобіографії дитинства; 2) запропонувати власну концепцію дослідження інструментарію конструювання смислу художнього твору; 3) проаналізувати повість-сповідь «Потерчата» В. Рутківського як систему компонентів-ресурсів поетики твору, інструментів конструювання автобіографії дитинства; 4) визначити, яку роль ці інструменти виконують у процесі комунікації автор-текст-читач (з урахуванням різновікових особливостей адресатів).

Згадану повість В. Рутківського у різних ракурсах розглядали В. Вздутьська (Вздутьська, 2012), О. Гаврош (Гаврош, 2011), Т. Качак (Качак, 2013-2014), Н. Марченко (Марченко, 2012b, 2014), Л. Овдійчук (Овдійчук, 2014), М. Суховецький (Суховецький, 2009). Найґрунтовнішою науковою розвідкою, присвяченою творчості письменника, є праця Наталії Марченко «Володимир Рутківський: тексти долі: біографічний нарис» (Марченко, 2014: 18-33). Повість «Потерчата» дослідниця, узагальнюючи міркування рецензентів, розглядає не тільки як окремий твір автора, а й обирає своєрідною оптикою осмислення його воєнного та повоєнного життя. Більше уваги Н. Марченко приділяє аналізу образів-символів (потерчат, рудого песика, їжака з райським яблучком). Натомість В. Вздутьська акцентує на сприйманні твору В. Рутківського «у контексті

постколоніального, посттоталітарного суспільства, яке доволі не послідовно чи навіть спорадично намагається долати рудименти колишнього світогляду» (Вздольська, 2012). Постколоніальний підхід став ключовим під час аналізу повісті «Потерчата» з точки зору репрезентації мілітарної теми і проблеми втраченого дитинства (Качак, 2018: 103). Однак досі поза увагою науковців залишаються основні аспекти творення поетики повісті В. Рутківського, інструменти конструювання автобіографії дитинства на рівні авторської інформації-виповідання, тексту як повідомлення, каналу і системи кодів, а також функціональна роль цих інструментів на рівні рецепції юними і дорослими читачами. У зв'язку з цим очевидна актуальність порушеної проблеми.

Методологія і методи дослідження

Методологію дослідження вибудовано на концепції системного аналізу поетики твору (Клочек, 2007, Кодак, 1988), підсиленій інструментарієм теорії комунікації (Jakobson, 1960). Теоретико-методологічною основою даної розвідки окрім названих праць, присвячених інтерпретації твору В. Рутківського, є дослідження форм я-наративів (Bruner, 2004; Gruszevska, 1998; Констанкевич, 2014; Lubas-Bartosznka, 1983; Сіверська, 2011), різних аспектів жанрів спогадової літератури (Anderson, 2001; Бовсунівська, 2015; Голубович, 2008; Gusdorf, 1991; Ільків, 2010; Lejeune, 2005; Olney, 1998; Черкашина, 2017; Цяпа, 2006), проблем автобіографії дитинства (Марченко, 2012а; Старовойт, 2004).

Результати та дискусії

Автобіографію дитинства письменника формують автобіографічні документи (документальна автобіографія, листи, щоденники), усні історії, автобіографічні літературні твори (художня автобіографія, автобіографічні повість та роман). У кожному випадку інструментарій конструювання автобіографічного наративу має свої особливості. Якщо мова йде про художню автобіографію, то інструменти тісно пов'язані із поеетикою тексту певного жанрового різновиду.

Під поняттям «інструмент» розуміємо засіб, спосіб досягнення чого-небудь. Використовуємо термін «конструювання», адже

письменник, відновлюючи у пам'яті події минулого, цілеспрямовано конструює, «створює» автобіографію дитинства у вербальній площині, при цьому сам визначає зміст, форму, межі, елементи наративу, підбирає оптимальні засоби і способи її вербалізації. У літературознавчій науці немає обґрунтованої теорії конструювання смислу (чи смислових центрів, компонентів) твору, не є поширеним вживання поняття «інструментарій конструювання», оскільки традиційним є формулювання «засоби творення» тексту чи його елементів. Однак дослідники використовують термін «конструювання», коли йдеться про формування структури твору, побудову художнього світу чи моделювання образів, характерів, поведінки героїв. У наукових студіях присутні такі формулювання: «конструювання тексту», «конструювання художнього світу», «конструювання образу за вимогами жанру», «конструювання образу персонажа», «конструювання настрою поезії в прозі», «креативний чинник конструювання художньої системи», «конструювання гендерної ідентичності», але в жодній праці (навіть дисертаційних дослідженнях, як, наприклад, «Конструювання поетичної ідентичності у творчості Рози Ауслендер» О. Кравчук та ін.) автори не розкривають суті терміна «конструювання», не подають власних дефініцій вище названих формулювань.

У контексті окресленої проблеми цієї розвідки правомірним вважаємо використання понять «конструювання смислу твору» та «інструменти конструювання», адже вони найбільшою мірою відповідають розробленій і запропонованій концепції дослідження. «Конструювання смислу твору» може ототожнюватися із процесом творення, змістовою і формальною побудовою художнього тексту, але «інструментарій» не зводиться тільки, наприклад, до художніх засобів, а є поняттям ширшим, передбачає багаторівневий комплекс інструментів різного типу, які використовують автор і читач. Згідно нашої концепції, яка базується на моделі комунікації Р. Якобсона та теорії системного підходу до аналізу поетики Г. Клочека, інструменти конструювання смислу (чи смислового компонента) твору залежать від етапу комунікації письменника і читача. На креативному етапі ці інструменти стосуються психічних процесів особистості

автора і процесів вербалізації досвіду, думок, емоцій. Референтний етап творення і функціонування семантико-структурних елементів поетики тексту актуалізує текстуальні інструменти (серед яких художні засоби, способи оприявлення смислів, змістові й формальні компоненти поетики і їхнє функціональне навантаження тощо). Рецептивний етап актуалізує інструменти, пов'язані з читацькою діяльністю адресата.

Кінцевим результатом конструювання В. Рутківського є художньо-естетичний продукт, повість-спогад. Орієнтація на результат цього процесу визначає набір інструментів. Адже якби мова йшла, наприклад, про автобіографію як документ діловодства, то в ній не було б місця художнім екскурсам у минуле, описів краєвидів з дитинства, трансляції потоку свідомості та переживань дитини тощо, там були б тільки точно викладені факти.

Текст – центральний компонент літературної комунікації автора і читача, основний об'єкт нашого дослідження. Однак текстуально-інтернальний рівень літературної комунікації завжди супроводжують позатекстові компоненти. Якщо за основу брати нелінійну модель комунікації Р. Якобсона (Jakobson, 1960), згідно з якою в ідеальній ситуації спрацьовують шість її чинників (адресант, повідомлення, канал, контекст, код, адресат), то конструювання автобіографії дитинства починається на креативному етапі адресанта. І ключовими на цьому етапі будуть *інструменти*, функціонування яких пов'язане із психічними процесами особистості:

- 1) саморефлексія над подіями з дитинства;
- 2) актуалізація і вербалізація емоційного дитячого досвіду;
- 3) мовне структурування авторських спогадів, яке перетікає у творення автобіографічного тексту.

«Потерчата» – повість, у якій осмислено фрагмент життя автора під час війни. «По суті, це сповідь дитини, якій довелося пройти по тонкому лезу між смертю і життям, любов'ю і ненавистю, надією та божевіллям» (Рутківський, 2013). Унікальність зображуваного життєвого досвіду закладена у дитячій, щирій розповіді про себе і світ у часи воєнного лихоліття, зображенні навколишньої дійсності кризь

призму сприйняття наратора-дитини, драматичних спогадах дорослого письменника, поверненні до свого дитинства. Слушно зауважує Н. Марченко, що «дитинство – не тема у літературі, а особливе, внутрішньо близьке йому ставлення до життя, в контексті якого письменник сягає тієї свободи самовираження, безпосередності сприйняття світу, парадоксальності фантазії та душевної чистоти, які доросла людина неминуче втрачає» (Марченко, 2014: 23).

Попри деталізовані спогади, багато матеріалу залишається поза текстом повісті. Як зізнається автор у листах та інтерв'ю, «Потерчата» – «лише видима частина айсберга. А з невидимої... – пригоди, дитячі витівки, втечі з дому, «неодноразове робінзонство» (Марченко, 2014). Такий дитячий досвід письменник транслює у пригодницьких повістях для юних читачів, реалізовує в окремих сюжетних лініях чи моделях поведінки героїв, елементах автобіографізму.

Автобіографія дитинства Володимира Рутківського як цілісна картина сприймається завдяки системі збережених авто документів – документальній автобіографії, листам, усним розповідям про себе в інтерв'ю, повісті-сповіді. Вона «є тим джерелом, яке дає змогу простежити шлях ідентифікації особистості, з'ясувати корінні для її появи як істоти соціальної та культурної причини та першопочтових, оскільки лише у спогадах дитинства особистість вимушена пробуджувати в собі той природний стан власного “Я”, в якому зовнішні культурні чинники ще не відбиті (“протосвідомість”). А що зазвичай зовнішня біографія дитинства буває маловідомою, окресленою лише низкою формальних подій (народження, навчання, участь у дитячих спільнотах, події загально родинного життя тощо), по-суті, лише автобіографія дитинства задає більш-менш об'єктивний вектор погляду на визначальні для становлення ідентичності особистості фактори та події» (Марченко, 2012а: 92). Повість-сповідь «Потерчата» повною мірою відкриває внутрішній світ письменника, передає правдиві переживання й світоглядні позиції, філософію буття дитини у воєнні часи. Автор таким чином з одного боку відтворює втрачений світ дитинства, а з іншого вербалізує дитячу травму, щоб звільнитися від неї. Мері Гелбрейт (Mary Galbraith), аналізуючи

книжки-картинки для дітей про війну, зауважує, що деякі автори своєю творчістю «вмотивовані та здатні відновити своє дитяче мистецтво травмування». Саме тому «їхнє мистецтво мотивоване потрійним проектом відтворення втраченого світу, відновлення переломного моменту відчуження та роботи над створенням нового світу, який визнає та подолає певне страхіття» (Galbraith, 2000: 341).

На референтному етапі комунікації письменника і читачів ключовими, на нашу думку, є інструменти поетикальні, адже вони співвідносяться з компонентами поезики, які разом творять цілісну систему тексту. Саме тому інструментами конструювання автобіографії дитинства у «Потерцатах» вважаємо *змістові концепти* (тема втраченого дитинства; художня репрезентація філософії буття дитини), *стильові, композиційні, жанрові й наративні домінанти* (психологізм зображення образу головного героя, прототипом якого є автор; гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації; повість-сповідь; сповідальність і відвертість письма; зовнішній і внутрішній хронотоп тощо).

Тема втраченого дитинства. Володимир Рутківський у автобіографічній повісті-сповіді фокусує свою увагу на драматично-трагічному періоді свого дитинства. Війна змінила усе. Щасливе дитинство з мамою, татом вмиє перетворилося у суцільний жах і лихоліття. Зміст теми «втрачене дитинство» закладено на сюжетному рівні, в образах персонажів, наративній площині тексту. В образно-символічній формі він зреалізований у символічній назві повісті (Качак, 2018: 97 – 98). Тему втраченого дитинства підсилює драматично-трагічний пафос. Письменник з жалем і сумом описує страждання дитини, візуалізуючи деталі, функціональне навантаження яких повною мірою реалізується у процесі читання, викликаючи такі ж емоції у реципієнта: «Цього разу я заглянув під ліжко: може, там завалювся якийсь шматок хлібця? Але й там, крім сірої пилюки, нічого не було. Тоді я послухав трохи, як бурчить у мене в животі і пошкандибав туди, де колись лежали мої іграшки. Але скільки можна гратися одним лише рваним м'ячиком та зламанною дзигною?» (Рутківський, 2013: 55).

Порівнюючи твір з іншими зразками української сповідальної прози про дитинство, Н. Марченко зауважує, що повість Рутківського не подібна до них енергетикою і стилем письма. «Ви не знайдете в повісті ні смаковитих Довженкових описів сусідів чи родичів, ні казкової краси світу М. Стельмаха чи захопливих дитячих буднів і трагічної буденності Гр. Тютюнника. Є лише роїння думок-спогадів – мошкари-потерчаток перед очима Вічності. Є відчуття вищої тайни, що не може бути досягнута ніяк, поки ти не зрозумієш, що вона лишень твоя. Світ “потерчат” – це безглуздий світ, світ без гармонії та правди, без задуму та цілі. Автор сповідується сам собі, бо тільки цей недосконалий світ і є його власним...» (Марченко, 2014: 31). У цьому зізнається й сам письменник: «...Я, мабуть, письменником став тільки для того, щоб написати цю сповідь. З висоти свого віку вдивляюся у себе малого, вдивляюся в мільйони таких же, як я, сивих вже потерчат і не можу збагнути, як нам вдалося проскочити по лезу між смертю і життям, любов'ю і ненавистю, вірою і безнадією» (Рутківський, 2013: 188).

Володимир Рутківський із покоління дітей війни. Глибокий відбиток на його дитинство наклали «війна, а точніше – окупаційні лихі й голодні часи, перенесені на селі, та українська історія. Обидві дали поштовх для створення головних творів життя. У першому випадку – щемливої біографічної повісті «Потерчата», у другому – історичної трилогії про джур-характерників», – пише О. Гаврош (Гаврош, 2011).

У повісті синтезовано події, які найкраще збереглися в пам'яті письменника. В. Рутківський лінгвізує свої враження, переживання, очікування, пов'язані із конкретними епізодами й спогадами, використовуючи прийом асоціювання, образну мову, вставні фрагменти-роздуми, наповнені імпліцитним смислом фрази. Своєрідним «містком» між теперішнім і минулим стає зустріч їжачка із райським яблучком у парку. Саме такі яблучка «ярко звисали із старої яблуні на дідівському городі» тоді, у часи дитинства Володка (Рутківський, 2013). Оповідач припускає, що їжачок побував у його «дитячому раю» і дуже хотів розпитати: «що там зараз діється і чи не бачив він

випадково тих, кого я так щиро і невдячно любив у цьому житті» (Рутківський, 2013: 6). Трансляція потоку думок – інструмент, який забезпечує щирість, емоційність сповіді, мозаїку спогадів про сімейне чаювання з київськими помадками, плавання з татом у довоєнному дитинстві; проведання тата на війну, втечу з Пирогів під час окупації, ночівлю в степу і тяжку дорогу, горнятко манної каші і голод, вкрадені дитячі іграшки, перший вірш; роботи на громадському дворі, життя у дідуся з бабусею, дитячі й «дорослі» пригоди у Богодухівці, повернення татка. Емоційно передано епізод втечі хлопчика від поліцая та переховування у кукурудзі, втрату мови («Ні, не буду я зупинятися, не можна мені робити цього, коли ще жити хочу! Треба пробиратися далі, треба заховатися так, щоб мене ніхто вже не міг знайти – ні страшний поліцей з його багнетом, ні тітки, ні навіть моя мама. Треба сподіватися лише на себе... <...> Навколо застигла глибока тиша. Лише інколи чулося приглушене шурхотіння – то шелестіло сухе кукурудзяне листя, та ще гулко билось моє серце. Воно начебто хотіло вистрибнути з моїх грудей!» (Рутківський, 2013: 74). Особливо трепетно описано песика, який врятував життя малому Володикові і якому автор присвятив цю повість: «Побачивши, що я розплющив очі, песик аж знетямився з радощів і кинувся облизувати мене ще завзятіше. Я зі сміхом відсторонив від себе рудуватий писок, тоді міцно охопив руками собачу шию і знову заснув» (Рутківський, 2013: 78 – 79). У іншому епізоді сконденсовано не радість, а трагедію – біль втрати Песика, який «навмисно перейняв на себе кулю», яка мала вцілити у малого (Рутківський, 2013). Обіцянка вести себе так, щоб після смерті потрапити на небо і бути завжди зі своїм Песиком – маркер дитячого, безпосереднього сприйняття світу.

Ключовими концептами художньої репрезентації автобіографії дитинства є спогади Володика про себе (поведінку, вчинки, емоції), свою сім'ю і родину, друзів-хлопчаків і односельців, представників влади і окупантів, про події. Дитина-оповідач дає однозначні оцінки людям зі свого оточення, відзначає, яким чином вони допомогли вижити, були прихильними до його сім'ї (бабуня Настя, Соня Митрофанівна) чи навпаки, проявили жорстокість у боротьбі за виживання

(завгосп, поліцей). Тенденцію щасливого кінця, властиву більшості текстів для дітей, письменник матеріалізував у щасливому фіналі: батько повернувся з війни і разом з матір'ю пішов миритися до діда.

Цінності життя і віри вичитуються у сповіді між рядками. Дуже часто при цьому автор вдається до певних прийомів побудови тексту: фрагментарної оповіді, переповідання снів і марень, використання потоку свідомості як форми адекватного зображення внутрішнього світу людини, її міркувань, самозаглиблення. «Автонаратив стає генератором нових смислів завдяки вербальному контакту автора і з умовним читачем, і з самим собою» (Титаренко, 2011: 267).

У повісті домінує дитячий погляд на світ, що помітно в порівнянні з творами для дорослих, у яких йдеться про війну. Критики відзначають, що й стиль повісті «відповідає дитячому темпераменту, дитячим інтересам», оскільки письменник «щасливо поєднав у собі дві найхарактерніші ознаки української національної вдачі: схильності до поетичного, навіть романтичного бачення світу, і до іскрометного, подекуди добродушного, але нерідко й дошкульного гумору» (Марченко, 2014: 22).

В. Рутківський обрав чіткі рамки хронотопу: дитячі роки Володика під час війни, сконденсований художній час і простір, координати якого означені образно – «між життям і смертю», «між небом і землею». Досліджуючи форми хронотопу, М. Бахтін писав: «Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір ж інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» (Бахтін, 1975: 247). Хронотоп повісті «Потерчата» виконує характерологічну функцію, творить емоційне тло. Письменник згадує своє щасливе довоєнне життя і констатує: «Війна викинула нас на вулицю без хати над головою» (Рутківський, 2013). Для дитини домівка, як правило, асоціюється із безтурботним дитинством у сім'ї, де її люблять, з власним простором з улюбленими іграшками, безпекою. Головний герой повертається у пограбований дім, який стає символом втраченого дитинства. Пізніше вони з матір'ю і братиком живуть у чужому домі та кімнатах при школі.

Зовнішній хронотоп несе в собі інформацію про час (сорокові роки ХХ століття) та місце подій у творі (дія відбувається у Пирогах, Богодухівці), тоді як внутрішній – охоплює душевний світ героя-дитини і позначений простором його думок, уявлень, сновидінь, передає філософію духовного і фізичного буття. «Потерчата» автор «закодовує» так, щоб читачі могли осмислити трагічний і драматичний життєвий досвід хлопчика, винести урок людяності. Таким чином хронотоп повісті теж виступає інструментом конструювання автобіографії дитинства.

Психологізм зображення дитини-героя – інструмент конструювання автобіографічного тексту. Образ дитини у повісті репрезентує головний герой твору, прототипом якого є автор у дитинстві. Сім'я жила в кімнатах школи в селі Хреститилево, а потім у селі Богодухівка. У хлопця не було повноцінного дитинства, батьківської уваги, необхідних речей та достатньої кількості їжі. Окупаційна влада використовувала працю людей і ставилася до них дуже жорстоко. Письменник описує час, згадує умови, в яких потрібно було жити.

Малий Володко переживає психологічну травму. Він так налякався поліцейського, що перестав розмовляти. Хлопчиків здається, що мати не любить його, бо більше уваги приділяє меншому братикові. Страх перед самотністю і покинутістю постійно переслідує його.

Цілісність образу героя-оповідача забезпечують психологічний і соціальний ракурси зображення. Психологізм – основний інструмент образотворення у цьому тексті. Образ і характер героя постає на основі правдивих біографічних фактів. Засобами його психологічного зображення є самоопис, самохарактеристика, емоційна оцінка власних вчинків й поведінки, сповідальність письма. Такий поетикологічний інструментарій значною мірою продиктований параметрами обраного жанру твору.

Повість-сповідь: жанр як інструмент конструювання автобіографії дитинства. Автобіографічна проза – жанровий сегмент літератури, до якого належать автобіографічні повісті й романи, щоденники, мемуари, сповідальні наративи як художні егодокументи. Ф. Лежен наводить основні критерії автобіографічних текстів:

форма мови (розповідь, проза); об'єкт зображення (індивідуальне життя, історія особистості); позиція автора (ідентичність автора і оповідача); позиція оповідача (ідентичність автора і головного героя, ретроспективна оповідь) (Lejeune, 1989). За цими критеріями «Потерчата» Володимира Рутківського – автобіографічна повість, у якій відображено реальні історичні події, наявні спогади про реальних людей; їй притаманна тотожність автора, оповідача та головного героя твору. Іншими ознаками цього жанру є тип нарації (оповідь від першої особи), суб'єктивізм оповіді, ретроспективність викладу подій, «наявність автобіографічного часу, комунікативний характер оповіді, психологічна заглибленість автора у власний внутрішній стан, у якому він перебував протягом того або того періоду свого життя, високохудожність оповіді, документальна та естетична вартість твору» (Сіверська, 2011: 6).

Зважаючи на те, що у центрі – події з дитинства автора, які відіграли особливу роль у формуванні його світогляду, ціннісної позиції, а то й визначили долю, повість належить до автобіографії дитинства. Погоджуємося з міркуваннями Л. Овдійчук, яка слушно зауважує: «важливим є те, що автор не так акцентує на зовнішній дії, як досліджує внутрішню духовну сферу, відтворює свої дитячі почуття, враження, переживання уже в дорослому віці» (Овдійчук, 2015: 37). Розглядаючи автобіографічні романи, Т. Бовсунівська виокремлює підходи і прийоми «пригадування дитинства» у художньому творі: «особливості “дитячого” хронотопу в аспекті мотиву непотрібної чи загубленої дитини, сюжетно-композиційних винаходів, смислового паралелізму як демонстрації світу очима дитини та у ракурсі сучасного раціоналізму/ ірраціоналізму» (Бовсунівська, 2015: 150). І це дуже добре ілюструє аналізована повість.

Тяжіння до автобіографізму у творах про і для дітей посилюється під впливом таких чинників: дорослий письменник повертається спогадами в дитинство і має потребу вербалізувати свій досвід; описуючи період дитинства, автор наближається до юного реципієнта способом бачення себе і світу; сучасна доба диктує довільність художніх інтерпретацій, творчу розкутість, виразні прояви

психологічних експлікацій «Я» письменника, на що не завжди могли зважитися письменники за радянського часу. Співіснування у прозі двох моделей – «підсумків життя» і «модель актуалітету», які виокремлює М. Кодак, завершується перевагою другої – «невідкладного імпульсу, своєрідного психологічного репортажу з надр внутрішнього життя, з моменту світопереживання, культурної самоідентифікації суб'єкта свідомості» (Кодак, 1997: 125). Сьогодні це є ще й одним із принципів індивідуалізації та одним із засобів інтригування юних читачів, для яких чужий досвід як приклад важить багато. Причина зацікавлення автобіографічними наративами полягає і в активному розвитку різних напрямів літературознавства (психоаналітичного, біографічного методу інтерпретації художньої творчості). Прихильники методів досліджень, в основі яких біографічний принцип, «вказують на можливість глибшого розуміння тексту, тоді як противники – на неточності (перекручення) в інтерпретації», не прийнятність перенесення пункту зацікавлення з «реляцій внутрішньо текстових» на так звані «реляції позатекстові» (Gruszevska, 1998: 405). Протилежне доводять теорії інтертекстуальності, метатексту, гіпертексту.

Сповідальність, глибокий психологізм у зображенні внутрішнього світу, переживань головного героя, розповідь від першої особи, поетика спогадів про дитинство є підставою означення повісті як художньої сповіді письменника. Авторський жанровий підзаголовок – «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічого й не навчилися» – налаштовує на сприйняття художнього світу, побаченого дитиною. В окремих епізодах виразно звучать висловлювання дорослої людини. Образ оповідача у тексті від «я», образ головного героя сповіді отожднюються і водночас мають свого автора, носія «чисто зображуваного начала» (Бахтін, 1996: 418). Письменник, будучи прототипом героя сповіді, долучає своє бачення власної долі та відображення довкілля, соціального контексту. Адже «виразити самого себе – це означає зробити себе об'єктом для іншого і для себе самого» (Бахтін, 1996: 419).

Іншими характерними для повісті В. Рутківського ознаками автобіографічної сповіді є вербалізована комунікація оповідача (автора) і адресата (читачів), аналітичне зображення внутрішнього життя людини з установкою на щирість, відвертість, суб'єктивну істинність висловлювання; усвідомлення, розуміння й прийняття самого себе і навколишнього світу як головна мета сповіді; відсутня напруга між змістом життя як його розуміє “я” і власне життям як ланцюжком подій. Досвід сповідального самоусвідомлення дає поштовх для становлення/відновлення особистості. У творі оповідач (автор) допускає читача до «найсокровенніших глибин власного духовного життя, намагаючись зрозуміти найтендітніші істини про себе» (Черкашина, 2017).

Рецептивний етап комунікації актуалізує *інструменти декодування тексту*, його сприймання й осмислення читачами різного віку з урахуванням контекстуальних чинників. Це рецептивний інструментарій.

В. Рутківський у «Потерчатах» використовує модель сповіді-оповіді від першої особи. Такий тип наративу забезпечує рефлексію автора, символізує реалізацію автором себе як суб'єкта, а не тільки – засобу підкреслення його автобіографічності. Хоч часто і розповідь від третьої особи може бути автобіографічною (автор одночасно є об'єктом і суб'єктом розповіді). Дорослі письменники відверто розповідають-згадують своє дитинство, штрихами подають проєкцію майбутнього героя-дитини й навіть своє теперішнє (такий компонент як структурний елемент є в аналізованій повісті). Для виповідання автор використовує інструменти, притаманні автобіографічній нарації, зокрема «подієве очікування» або «екзистенційна готовність» суб'єкта, «насичений опис», символізація, змістова ієрархізація тощо» (Марченко, 2012а: 104). Ці художні елементи та інші художні засоби певною мірою визначають побудову системи образів головних героїв прозових творів, в яких автобіографічний конструкт виступає принципом характеротворення і нарації.

Автобіографічний наратив повісті актуалізує гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації («автобіографічний наратор» за

визначенням В. Шміда (Шмід, 2003). Дитина-оповідач крізь призму своїх емоцій, дитячих страхів розповідає про себе і те, що діється навколо. Трагічний пафос посилюється акцентами на дитячих стражданнях і переживаннях, натуралістичних зображеннях дійсності. «Такий наратор упізнається за ототожненим виявом своєї приватної історії з максимальною самопрезентацією та індивідуалізованим утіленням певної емоційності» (Мацевко-Бекерська, 2011). Описана конфігурація інтрадієгезису, на думку Л. Мацевко-Бекерської, найбільш цілісно репрезентує авторську інтенційність, посилює комунікативну складову рецепції. Завдяки цьому текст стає емоційно близький дитині-читачу. На наш думку, такий тип наративу є одним з дієвих інструментів успішного декодування тексту дитиною-читачем. Українські критики вважають повість прикладом того, «як можна вдало, без спрощення та водночас доступно й не травматично для дітей писати про складні та філософські питання, як-то природа зла, ідеологія, тоталітарні системи, війна, смерть, ворожість, страх, несвідоме, віра, сенс життя тощо» (Вздульська, 2012).

У авторській сповіді можна вичитати дуже багато експліцитних та імпліцитних смислів. «Процес самовибудовування передбачає множинність смислових бачень себе всередині власного життя. Яку наративну інтерпретацію зв'язків між минулим, теперішнім і майбутнім вважати за істинну – це питання щоразу вирішує не лише автор життєвої історії, а й обов'язково її читач, слухач. У їхньому діалозі жива тканина оповідання постійно видозмінюється, акценти розставляються по-різному, причинно-наслідкові ряди трансформуються» (Титаренко, 2011: 264 – 265). Такий автонаратив цікавий для дітей і дорослих. Діти-читачі найперше прослідковують сюжет, поведінку головного героя-дитини, співчують йому і навіть можуть ототожнювати себе з ним, асоціювати пережитий психологічний досвід (наприклад, дитячої самотності, втраченого дому, страху, нестачі батьківського тепла, особливого ставлення до мами тощо). Дорослі вичитують не тільки експліцитний, а й імпліцитний рівень твору, зосереджують увагу не лише на образів головного героя, а й на аналізові описаних подій, життя людей під час війни, політику

влади. Якщо рецептивним інструментом конструювання смислу прочитаного тексту для дитини найчастіше стає осмислення його змісту через уявну візуалізацію сюжетної лінії героя та ідентифікацію, то дорослий читач вдається до аналітичного мислення, типологічного зіставлення «повідомлення» письменника з іншими повідомленнями на таку ж тему. Окрім того можна стверджувати, що контакт між письменником і дорослим читачем, тобто «фізичний канал і психологічний зв'язок між адресатом і адресантом, що уможливають встановлення та підтримання комунікації» (Якобсон, 2002: 468), у цій повісті забезпечує також образ дорослого оповідача, який постійно присутній на імпліцитному рівні і спорадично – на експліцитному.

Висновки

Запропонована концепція дослідження інструментів конструювання смислу автобіографічного твору побудована на основі теорії комунікації та системного підходу до аналізу поезики і є правомірною. Вона дозволяє аналізувати комплекс інструментів різного типу, враховуючи специфіку трьох етапів (креативного, референтного, рецептивного) літературної комунікації.

«Потерчата» – повість-сповідь, компонент комунікації автора і читача, результат саморефлексії письменника, вербалізації емоційного дитячого досвіду і мовного структурування дитячих спогадів з метою відтворення втраченого світу, звільнення від дитячих травм та осмислення дитячого світопереживання, культурної самоідентифікації суб'єктної свідомості.

Володимир Рутківський осмислює власне життя, розкриває внутрішній світ дитини, якій судилося «втрачене дитинство», доля потерчати, перебування «між небом і землею». Тематика, сюжет, жанрова природа твору, образ головного героя, хронотоп, мова, тип наративу – компоненти поезики, що актуалізують текстуальний, поетикальний інструментарій, завдяки якому письменник вербалізує дитячі спогади.

Автобіографію дитинства в аналізованій повісті репрезентовано концептом «втраченого дитинства» та індивідуальною історією особистості; сконденсовано у відвертій сюжетній оповіді-сповіді про

пережиті події та дитячі емоції; трансльовано гомодієгетичним наратором в інтрадієгетичній ситуації; закладено у мовних і смислових кодах.

Сконструйована В. Рутківським за допомогою інструментарію психологічного, поетикального, рецептивного типів автобіографія дитинства з новою силою актуалізується у кожному прочитанні і осмисленні повісті-сповіді «Потерчата» чи то дитиною-читачем чи дорослим реципієнтом. Перспективним є емпіричне дослідження специфіки, рецептивних моделей та інструментів оприявлення смислів у процесі читання адресатами різного віку.

Література

- Бахтін, М. (1996). Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. М. Зубрицька (Ред.), *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* (с. 416–422). Львів: Літопис.
- Бахтин, М. (1975). Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. *Вопросы литературы и эстетики* (с. 234–407), Москва: Художественная литература.
- Бовсунівська, Т. (2015). *Жанрові модифікації сучасного роману*. Харків: Діса плюс.
- Вздульська, В. (2012). Сучасні стратегії прочитання «Потерчат» В. Рутківського. *Ключ*. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3>
- Гаврош, О. (2011). Характерник літературного ступу. *Літакцент*. Режим доступу: <http://litakcent.com/2011/02/02/harakternyk-literaturnoho-stupu/>
- Голубович, И. (2008). *Биография: силуэт на фоне Humanities*. Одесса: СП Фридман.
- Ільків, А. (2010). *Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ - початку ХХІ століть*. Івано-Франківськ: Надвірнянська друкарня.
- Качак, Т. (2013–2014). Тема втраченого дитинства у сучасній прозі для дітей та юнацтва (на матеріалі автобіографічної прози В. Рутківського). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*, 40–41, 113–119.

- Качак, Т. (2018). *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.* Київ: Академвидав.
- Клочек, Г. (2007). *Енергія художнього слова.* Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка.
- Кодак, М. (1997). Душа під вантажем доби. Про сучасну прозу, здебільшого молоду. *Дніпро*, 3–4, 125–135.
- Кодак, М. (1988). *Поетика як система: літературно-критичний нарис.* Київ: Дніпро.
- Констанкевич, І. (2014). *Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс.* Луцьк: Вежа-Друк.
- Марченко, Н. (2012а). Автобіографія дитинства у межах біографічного дискурсу. *Українська біографістика*, 9, 90–109.
- Марченко, Н. (2012б). Володимирові Рутківському – 75! *Ключ*. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3>.
- Марченко, Н. (2014). *Володимир Рутківський: тексти долі.* Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Мацевко-Бекерська, Л. (2011). Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. В.Д. Будак & М.І. Майстренко (Ред.). *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки*, Т. 4, 8, 64–70.
- Овдійчук, Л. (2015). Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. *Українська література в загальноосвітній школі*, 1, 35–38.
- Овдійчук, Л. (2014). Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей. *Питання літературознавства / Pytannia literaturoznavstva / Problems of Literary Criticism*, 9, 156–169.
- Рутківський, В. (2013). *Потерчата: дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися.* Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Садовникова, Т.В. (2004). *Исповедальное начало в прозе 1960-х годов:* Дисс. канд. філол. наук. Екатеринбург.
- Сіверська, С. Ф. (2011). *Наративні особливості автобіографічної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття.* Автореф. дисс. канд. філол. наук. Тернопіль.
- Старовойт, І. (2004). Автобіографія дитинства. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 33, Ч. 1, 178–185.
- Суховерхий, М. (2009). Характерник Рутківський. *Літакцент*. Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/11/11/harakternyk-rutkivskij/>

- Титаренко, Т.М. (2011). Автонарратив як особистісний спосіб життєконструювання. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 26, 260–268.
- Шмид, В. (2003). *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры.
- Цяпа, А. (2006). Термінологічна парадигма автобіографічного жанру. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*, 26, 129–132.
- Черкашина, Т. (2017). *Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач*. Автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль.
- Якобсон, Р. (2002). Лінгвістика і поетика. М. Зубрицька (Ред.) *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* (с. 465 – 487). Львів: Літопис.
- Anderson, L. (2001). *Autobiography: The New Critical Idiom*. New York: Routledge.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research*, Vol. 71, 3, 691–710. URL: https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf
- Galbraith, M. (2000). What Must I Give Up in Order to Grow Up? The Great War and Childhood Survival Strategies in Transatlantic Picture Books. *The Lion and the Unicorn*, Vol. 24, 3, September, 337–359.
- Gruszevska, L. (1998). (Auto)biograficzne paradygmaty myślenia. *Literatura i komunikacja: Od listu do powieści autobiograficznej* (pp. 404–414). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Gusdorf, G. (1991). *Lignes de vie 2: autobiographie*. Paris: Odile Jacob.
- Lejeune, Ph. (2005). *Signes de vie: le pacte autobiographique 2*. Paris: Seuil.
- Lejeune Ph. (1998). Der autobiographische Pakt. In G. Niggel (Ed.), *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lubas-Bartoszyńska, R. (1983). *Style wypowiedzi pamiętnikarskiej*. Kraków.
- Luhmann, N. (1986). *Ökologische Kommunikation: Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Olney, J. (1998). *Memory and narrative: the weave of life writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jakobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In T.A. Sebeok (Ed.), *Style in language* (pp. 350–377). Cambridge: M.I.T. Press.

References

- Bakhtin, M. (1996). Problema tekstu u lingvistytsi, filolohii ta inshykh humanitarnykh naukakh [The problem of text in linguistics, philology and other humanities]. M. Zubrytska (Ed.), *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Bakhtyn, M. (1975). Formy vremeny y khronotopa v romane. Ocherky po ystorycheskoi poëtyke. Voprosy literatury i estetiki [Forms of time and chronotope in the novel. Essays on Historical Poetics]. Moskva: Khudozhestvennaia lyteratura [in Russian].
- Bovsunivska, T. (2015). Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu [Genre modifications of the modern novel]. Kharkiv: Disa plius [in Ukrainian].
- Vzdulska, V. (2012). Suchasni stratehii prochyttannia «Poterchat» V. Rutkivskoho [Modern strategies for reading «Poterchata» by V. Rutkivsky]. *Kliuch – Source*. Retrieved from <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3> [in Ukrainian].
- Havrosh, O. (2011). Kharakternyk literaturnoho stepu [Characternyk of the literary steppe]. *Litaktsent*. Retrieved from <http://litakcent.com/2011/02/02/harakternyk-literaturnoho-stepu/> [in Ukrainian].
- Holubovych, Y. (2008). Byohrafiia: syluet na fone Humanities [Biography: silhouette against the background of Humanities]. Odessa: SP Frydman [in Russian].
- Ilkiv, A. (2010). Zhanr shchodennyka v ukrainskii literaturi druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolit' [The genre of the diary in Ukrainian literature of the second half of the XX – beginning of the XXI centuries]. Ivano-Frankivsk: Nadvirnianska drukarnia [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2013-2014). Tema vtrachenoho dytynstva u suchasnii prozi dlia ditei ta yunatstva (na materialy avtobiohrafichnoi prozy V. Rutkivskoho) [The theme of lost childhood in modern prose for children and youth (based on the autobiographical prose of V. Rutkivsky)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Philology*, 40–41, 113–119 [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2018). *Tendentsii rozvytku ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva pochatku XXI st.* [Trends in the development of Ukrainian prose for children and youth of the early XXI century]. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
- Klochek, H. (2007). *Enerhiia khudozhnoho slova* [The energy of the artistic word]. Kirovohrad: RVC KDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].

- Kodak, M. (1997). Dusha pid vantazhem doby. Pro suchasnu prozu, zdebilshoho molodu The soul is under the burden of the day [About modern prose, mostly young]. *Dnipro*, 3–4, 125–135 [in Ukrainian].
- Kodak, M. (1988). Poetyka yak systema: literaturno-krytychnyi narys [Poetics as a system: literary-critical essay]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Konstankevych, I. (2014). *Ukrainska proza pershoi polovyny XX stolittia: avtobiohrafichniy dyskurs [Ukrainian prose of the first half of the twentieth century: autobiographical discourse]*. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
- Marchenko, N. (2012a). Avtobiohrafia dytynstva u mezhakh biohrafichnoho dyskursu [Ukrainian prose of the first half of the twentieth century: autobiographical discourse]. *Ukrainska biohrafistyka – Ukrainian Biography*, 9, 90–109 [in Ukrainian].
- Marchenko, N. (2012b). Volodymyrovi Rutkivskomu – 75! [Vladimir Rutkivsky – 75!]. *Kliuch [Source]*. Retrieved from <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3> [in Ukrainian].
- Marchenko, N. (2014). Volodymyr Rutkivskyi: teksty doli [Volodymyr Rutkivsky: texts of destiny]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Matsevko-Bekerska, L. (2011). Typolohiia naratora: komunikatyvni aspekty khudozhnoho dyskursu [Typology of the narrator: communicative aspects of artistic discourse]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriya: Filolohichni nauky – Scientific Bulletin of Mykolayiv State University named after V.O. Sukhomlynsky. Series: Philological Sciences*, Vol. 4, 8, 64–70 [in Ukrainian].
- Ovdiichuk, L. (2015). Zhanry ta stylovi osoblyvosti suchasnoi prozy dlia ditei [Genres and stylistic features of modern prose for children]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian Literature in Secondary School*, 1, 35–38 [in Ukrainian].
- Ovdiichuk, L. (2014). Zhanrovo-stylovi osoblyvosti suchasnoi biohrafichnoi prozy dlia ditei [Genre and style features of modern biographical prose for children]. *Pytannia literaturoznavstva / Pytannia literaturoznavstva / Problems of Literary Criticism*, 9, 156–169 [in Ukrainian].
- Rutkivskyi, V. (2013). *Poterchata: dytiacha spovid dlia doroslykh, yaki tak ichomu y ne navchylysia [Poterchata: a children's confession for adults who have not learned anything like that]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

- Sadovnykova, T. (2004). *Yspovedalnoe nachalo v proze 1960-kh hodov* [Confessional beginnings in the prose of the 1960s]. Candidate's thesis. Ekaterynbuh [in Russian].
- Siverska, S. (2011). *Naratyvni osoblyvosti avtobiohrafichnoi prozy kintsia XX – pochatku XXI stolittia* [Narrative features of autobiographical prose of the late XX - early XXI century]. Extended abstract of candidate's thesis. Ternopil [in Ukrainian].
- Starovoit, I. (2004). Avtobiohrafiia dytynstva [Autobiography of childhood]. *Visnyk Lviv. un-tu. Seriiia filolohichna – Bulletin of Lviv University. Philological Series*, 33, Part 1. 178–185 [in Ukrainian].
- Sukhovetskyi, M. (2009). Kharakternyk Rutkivstkyi [Characternyk Rutkivstky]. *Litaktsent*. Retrieved from <http://litakcent.com/2009/11/11/harakternyk-rutkivskij> [in Ukrainian].
- Tytarenko, T. (2011). Avtonaratyv yak osobystisnyi sposib zhyttiekonstruiuvannia [Self-narrative as a personal way of life construction]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies in social and political psychology*, 26, 260–268 [in Ukrainian].
- Shmyd, V. (2003). *Narratolohyia* [Narratology]. Moskva: Yazyky slavianskoi kultury [in Russian].
- Tsiapa, A. (2006). Terminolohichna paradyhma avtobiohrafichnoho zhanru [Terminological paradigm of the autobiographical genre]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka – Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko*, 26, 129–132 [in Ukrainian].
- Cherkashyna, T. (2017). *Naratyvni osoblyvosti khudozhno-biohrafichnoi prozy: avtor i chytach* [Narrative features of fiction and biography: author and reader]. Extended abstract of candidate's thesis. Ternopil [in Ukrainian].
- Jakobson, R. (1996). Linhvistyka i poetyka [Linguistics and poetics]. M. Zubrytska (Ed.). *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* [Word. Sign. Discourse: Anthology of world literary and critical thought of the twentieth century]. (pp. 465 – 487). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Anderson, L. (2001). *Autobiography: The New Critical Idiom*. New York: Routledge.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research*, Vol. 71, 3, 691–710. URL: https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf

- Galbraith, M. (2000). What Must I Give Up in Order to Grow Up? The Great War and Childhood Survival Strategies in Transatlantic Picture Books. *The Lion and the Unicorn*, Vol. 24, 3, September, 337–359.
- Gruszevska, L. (1998). (Auto)biograficzne paradygmaty myślenia. *Literatura i komunikacja: Od listu do powieści autobiograficznej* (pp. 404–414). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej.
- Gusdorf, G. (1991). *Lignes de vie 2: autobiographie*. Paris: Odile Jacob.
- Lejeune, Ph. (2005). *Signes de vie: le pacte autobiographique 2*. Paris: Seuil.
- Lejeune Ph. (1998). Der autobiographische Pakt. In G. Niggel (Ed.), *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lubas-Bartoszyńska, R. (1983). *Style wypowiedzi pamiętnikarskiej*. Kraków.
- Luhmann, N. (1986). *Ökologische Kommunikation: Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Olney, J. (1998). *Memory and narrative: the weave of life writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jakobson, R. (1960). Closing statement: Linguistics and poetics. In T.A. Sebeok (Ed.), *Style in language* (pp. 350–377). Cambridge: M.I.T. Press.

Анотація

Т.Б. Качак. Інструменти конструювання автобіографії дитинства (на матеріалі повісті «Потерчата» Володимира Рутківського)

У статті на основі узагальнення міркувань різних науковців щодо специфіки побудови автобіографічних наративів, застосування власної концепції дослідження, яка базується на моделі комунікації Р. Якобсона та теорії системного підходу до аналізу поезики Г. Ключека, проаналізовано інструменти конструювання художньої автобіографії дитинства у повісті-сповіді «Потерчата» Володимира Рутківського.

Доведено, що Володимир Рутківський у повісті «Потерчата» не тільки розповів про свої дитячі роки, а створив автобіографію втраченого дитинства цілого покоління. При цьому відбулася актуалізація інструментарію трьох типів: психологічного, поетикального, рецептивного, які умовно співвіднесено з відповідними компонентами моделі комунікації (адресант, повідомлення, контекст, канал, код, адресат) та етапами її реалізації (креативним, референтним, рецептивним).

Ця повість – результат саморефлексії письменника, вербалізації емоційного дитячого досвіду і мовного структурування дитячих спогадів з метою відтворення втраченого світу та звільнення від дитячих травм. На креативному етапі комунікації письменник актуалізує психологічні інструменти конструювання автобіографії.

Автобіографію дитинства в повісті репрезентовано концептом «втраченого дитинства» та індивідуальною історією особистості; сконденсовано в образі головного героя та у відвертій сюжетній оповіді-сповіді про пережиті події та дитячі емоції; трансльовано гомодієгетичним наратором в інтрадієгетичній ситуації. Так В. Рутківський на референтному етапі комунікації актуалізував поетикальні інструменти конструювання смислу.

Рецептивний інструментарій декодування тексту пов'язаний із процесами його сприймання й осмислення читачами різного віку з урахуванням контекстуальних чинників і потребує глибшого емпіричного дослідження.

Ключові слова: художня автобіографія, втрачене дитинство, дитина-оповідач, поетика твору.

Аннотация

Т.Б. Качак. Инструменты конструирования автобиографии детства (на материале повести «Потерчата» Владимира Руткивского)

В статье на основе обобщения мнений различных ученых о специфике построения автобиографических нарративов, применения собственной концепции исследования, основанной на модели коммуникации Р. Якобсона и теории системного подхода к анализу поэтики Г. Клочека, проанализированы инструменты конструирования художественной автобиографии детства в повести-исповеди «Потерчата» Владимира Руткивского.

Доказано, что Владимир Руткивский в повести «Потерчата» не только рассказал о своих детских годах, а создал автобиографию утраченного детства целого поколения. При этом произошла актуализация инструментария трех типов: психологического, поэтикального, рецептивного, которые условно соотнесено с соответствующими компонентами модели коммуникации (адресант, сообщение, контекста, канал, код, адресат) и этапами ее реализации (креативным, референтным, рецептивным).

Эта повесть – результат саморефлексии писателя, вербализации эмоционального детского опыта и языкового структурирования детских воспоминаний с целью воспроизведения утраченного мира и освобождение от детских травм. На креативном этапе коммуникации писатель

актуализирует психологические инструменты конструирования автобиографии.

Автобиографию детства в повести раскрыто через концепт «потерянного детства» и индивидуальную историю личности; сконденсировано в образе главного героя и в откровенной сюжетной повествовании-исповеди о пережитых событиях и детских эмоциях; транслировано гомодиегетическим рассказчиком в интрадиегетичной ситуации. Так В. Рутківський на референтном етапі комунікації актуалізував поетикальні інструменти конструювання значення.

Рецептивний інструментарій декодування тексту пов'язаний з процесами його сприйняття і осмислення читателями всіх вікових груп з урахуванням контекстуальних факторів і потребує більш глибокого емпіричного дослідження.

Ключевые слова: художественная автобиография, потерянное детство, ребенок-рассказчик, поэтика произведения.

Abstract

T.B. Kachak. Tools for constructing an autobiography of childhood (based on the story by Volodymyr Rutkivsky «Poterchata»)

In the article, on the basis of generalizations of various researchers' opinions on the specifics of constructing autobiographical narrations, applying the concept of systematic analysis of a literary work, analytical discourse of communication theory, the author analyzes the tools of constructing an autobiography of childhood in the story-confession by Volodymyr Rutkivsky «Poterchata».

The researcher proves that Volodymyr Rutkivsky not only told about his childhood years in the story «Poterchata», but also created an autobiography of a lost childhood of the whole generation. At the same time, the tools of three types were updated: psychological, poetic, and receptive, which are conditionally correlated with the relevant components of the communication model (addresser, message, context, contact, code, and addressee) and the stages of its implementation (creative, referential, and receptive).

This story is the result of the writer's self-reflection, the verbalization of emotional childhood experiences, and the linguistic structuring of childhood memories aimed at recreating the lost world and releasing it from childhood traumas. At the creative stage of communication, the writer actualizes the psychological tools of constructing an autobiography.

The autobiography of childhood in the story is revealed through the concept of «lost childhood» and an individual biography, personal story; depicted in the image of the main character and in frank storytelling about the experiences and children's emotions; conveyed by homodiegetic narrator in intradiegetic situation; embedded in linguistic and semantic codes. Thus, at the reference stage of communication, V. Rutkivsky actualized poetic tools of constructing the meaning.

Receptive tools for decoding the text are related to the processes of its perception and comprehension by readers of different age groups, taking into account contextual factors and requires deeper empirical research.

Key words: artistic autobiography, lost childhood, child narrator, poetics of the work.

Рукопис статті отримано 27 січня 2020

Рукопис затверджено до публікації 12 березня 2020

Інформація про автора

Качак Тетяна Богданівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; м. Івано-Франківськ, вул. Шевченко, 57, 76025, Україна; e-mail: tetiana.kachak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6863-1736>